

ПЕРСОНАЛІЇ

ВЛАСЕНКО В.М.

СЕРГІЙ ТИМОШЕНКО - АРХІТЕКТОР І ПОЛІТИК

Досліджується життєвий шлях, громадсько-політична і науково-педагогічна діяльність Сергія Тимошенка у першій половині ХХ ст., яка досі не була висвітлена в історіографії. Інженер, архітектор, професор, міністр шляхів УНР періоду Директорії, він зробив вагомий внесок у боротьбу за незалежність України.

Ім'я і творчий шлях одного з корифеїв українського архітектурного модерну початку ХХ ст., міністра шляхів Української Народної Республіки, депутата українського і польського парламентів Сергія Прокоповича Тимошенка, як і багатьох інших активних діячів українського національно-визвольного руху і культурного відродження, донедавна були майже невідомі. Його годі було шукати у радянських довідково-енциклопедичних виданнях. Оскільки архітектор належав до когорти борців за суверенну, незалежну Україну, які в горнілі Української революції 1917-1921 рр. і в еміграції відстоювали право народу творити власну державність, розбудовувати вітчизняну науку, освіту, культуру, ідеологи тоталітарного режиму подбали про те, щоб ім'я Тимошенка зникло назавжди зі свідомості багатьох поколінь українців.

Певні біографічні відомості про непересічного архітектора і державного діяча містяться у виданнях української еміграції¹. Проте вже наприкінці минулого століття у працях, присвячених розвитку української архітектури початку ХХ ст., вперше у вітчизняній літературі згадується прізвище Сергія Прокоповича². На рубежі ХХ-ХХІ ст. з'являються перші публікації про нього у наукових, науково-популярних та енциклопедично-довідкових виданнях³. У зв'язку з накопиченням певної інформації про нього є потреба в узагальненні наявного матеріалу з мистецької, викладацької та громадсько-політичної діяльності Тимошенка.

Народився Сергій Прокопович 23 січня (5 лютого за новим стилем) 1881 р. у с.Базилівка, нині с.Крупське Конотопського р-ну Сумської обл., в сім'ї почесного громадянина, землеміра Прокопа Тимофійовича Тимошенка. Батько майбутнього архітектора з часом залишив посаду землеміра і зайнявся землеробством, орендуючи у поміщиків Кандиб маєток у с.Шпотівка та у поміщиці В.П.Гамалії (у дівочтві Скоропадська) маєток у с.Базилівка. Мати Сергія Прокоповича походила з польської родини Сарнавських. Її батько був військовим, згодом - управляючим маєтком Браницьких на Київщині. Побралися батьки у 1876 р. У сім'ї було четверо дітей. Старший брат Степан з часом став визначним науковцем у галузі теоретичної механіки й опору матеріалів, академіком кількох академій наук, в тому числі УАН та АН СРСР, молодший брат Володимир був учасником українського національно-визвольного руху, заступником міністра торгу і промисловості за часів П.Скоропадського, співробітником науково-дослідних установ УАН, професором двох українських, однієї чеської вищих шкіл у Чехословаччині та трьох американських університетів. Усі троє братів опинилися в еміграції. Молодша сестра Анна все своє життя прожила в СРСР.

Власенко Валерій Миколайович - кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії Сумського державного університету.

Початкову освіту Сергій Прокопович здобув вдома. Як і старший брат, закінчив реальне училище у Ромнах. Потім навчався в Інституті цивільних інженерів у Петербурзі. Саме у столиці прилучився до українських організацій. Був активним учасником Української студентської громади. Під час однієї студентської демонстрації його дуже побили, лікарі ледве врятували життя. Виникли проблеми із зором на одне око. У 1903 р. став членом Революційної української партії, згодом - Української соціал-демократичної робітничої партії.

Після закінчення у 1906 р. інституту Тимошенко переїздить на Волинь, де працює за фахом на будівництві залізничного вузла станції Ковель і одночасно у місцевому повітовому земстві. Під його керівництвом були збудовані великий палац, приміщення кондукторських і паровозних бригад, школа, інтернат, склад тощо, за його проектами - земський шпиталь (амбулаторія), жіноча гімназія⁴. Чимало з цих будівель існують і сьогодні.

У 1908 р. Тимошенко переїхав до Києва, де працював інженером у технічному відділі дирекції Південно-Західної залізниці. За його власними проектами були зведені 4-поверхові будинки Л.Юркевича і С.Лаврентьєва.

Наступного року здібного архітектора та інженера запросили на будівництво Південно-Донецької залізниці. Він переїздить до Харкова. На цій новобудові пройшов шлях від начальника відділу цивільних споруд до заступника головного інженера, заступника начальника робіт. Він спроектував і збудував лінії залізниці Льгов-Роданово, Федорівка-Скадовськ, Яма-Бахмут-Микитівка, Гришине-Рівне та різноманітну інфраструктуру до них. У Харкові ним споруджено будинок управління Південно-Донецької залізниці, відомі маєтки Бойка, Попова, Томицького, Лазарєвих, кілька 5-поверхових будинків.

Сергій Прокопович був консультантом при зведенні хімічного заводу Товариства "Русскокраска" у Куп'янському повіті, де за його проектами споруджено будинок електростанції, корпуси цехів з виробництва антрацити, сірчаної кислоти, фенолу, хлору, вапна тощо, адміністративні будівлі, а також містечко для робітників на 10 тис. осіб зі школою. Він брав участь у будівництві заводу "Коксобензол" на станції Рубіжна, де за його проектами споруджено усі будинки-помешкання для інженерів, техніків, майстрів; керував конструкторським бюро, яке розробляло проект електрифікації Донецького басейну "Узлеток". Ним особисто розроблені проекти силових станцій, трьох містечок для робітників (на 15 тис. мешканців кожне). Тимошенко мав у Харкові власне бюро-майстерню, яке виконувало різні проекти цивільного і промислового будівництва.

Значну увагу Сергій Прокопович приділяв санаторно-курортному будівництву. За його проектами зведено курорт "Борисове" на узбережжі Чорного моря. До цього комплексу входили споруди санаторію, казино-ресторану, басейну, декількох вілла-маєтків. Кілька проектів реалізовано у Сочі, Туапсе, Геленджіку та деяких містах Криму. Серед будинків громадського призначення, спроектованих Тимошенко, можна відзначити приміщення повітової земської управи у Костянтинограді, кустарний склад-музей у Полтаві, кілька народних домів на Полтавщині⁵.

Зауважимо, що ще на початку своєї фахової діяльності Сергій Прокопович цікавився історією української архітектури, уважно вивчав пам'ятки староукраїнського будівництва і творчо застосовував історичний досвід у своїй практичній роботі. При проектуванні церков вдало застосовував елементи козацького бароко. Він належав до плеяди українських архітекторів і митців (П.Альошин, О.Варяницін, В.Дяченко, К.Жуков, В.Кричевський, Г.Лукомський, Є.Сердюк, П.Фетисов, М.Філянський, М.Шумицький та інші.), які розробляли новий архітектурний стиль - український модерн початку ХХ ст.⁶

З 1907 р. Сергій Прокопович брав участь у різних художніх виставках і конкурсах у Москві, Києві (1911), Харкові (1911-1918, 8 виставок), Єлисаветграді (1914), на яких експонував, головним чином, свої архітектурні шкідці та проекти в українському стилі. Здобув близько 10 нагород, зокрема за проекти шпиталю для одного з російських губернських міст, церкви на 2 тис. чоловік для Харкова, каплиці-усипальниці у Лубнах, проекти надгробків на могилах композитора М.В.Лисенка та інженера О.М.Варяниціна, кількох народних будинків та інші.⁷

Перебуваючи у Харкові, Тимошенко брав активну участь у мистецькому житті міста. У 1912 р. він був одним із фундаторів *"Українського імені Г.Квітки-Основ'яненка літературно-художнього та етнографічного товариства"*, пізніше - одним з керівників Українського художньо-архітектурного відділення Харківського літературно-художнього гуртка (секретар, скарбник, голова), до складу якого входили С.Васильківський, В.Кричевський, К.Жуков, О.Линник, В.Мороховець, І.Кальбус та інші художники й архітектори. Відділення проводило велику роботу з вивчення й охорони пам'яток мистецтва та архітектури, розробки нових творів національного спрямування. Члени відділення зробили дуже багато для піднесення мистецького життя в Харкові у 1912-1917 рр.⁸ Так, щорічно влаштовувалися художні виставки, в яких брали участь митці з Києва, Полтави, Катеринослава, Львова, Петербурга. На цих виставках демонструвалися роботи М.Берка, О.Варяниціна, С.Васильківського, О.Гінзбурга, К.Жукова, О.Линника, В.Литягіна, М.Макаренка, М.Самокиша, С.Таранушенка, С.Тимошенка, В.Троценка, М.Уварова, В.Фавра та інші.⁹ Сергій Прокопович був також головою інженерно-будівельної секції *"Союзу інженерів"*.

Будинок, зведений за проектом С.П.Тимошенка на початку ХХ ст.
Нинішня вул.Полтавський шлях. Харків

У Харкові в українському стилі архітектором були зведені будинок міського училища ім. Т.Г.Шевченка на Павловці-Лозовій (1913-1916 рр.), житлові будинки на колишніх вулицях Катеринославській (1912-1913 рр.), Петинській (1914 р.),

Мироносицькій (1911-1913 рр.). Однією з кращих його праць, за свідченням спеціалістів, є будинок українського підприємця, видавця журналу *“Друг искусства”* І.Бойка по вул.Мироносицькій, 44. Незважаючи на невеликі габарити (2 поверхи), цей дім привертав увагу красою архітектури. Будинок мав головний фасад тричастинної композиції, вікна і двері були трапеційними, над широким порталом нависав балкон, на роді - виступ-аркер з міцними колонами, увінчаний куполами у формі церковної главки. Завдяки поєднанню в його образі житла і відгуку храму наголошувалася національна архітектурна традиція.

Не тільки зовнішній вигляд будинку, але і вестибюль з його мальовничими стінами, прикрашеними квітами і куманцями, кольоровим орнаментом, різьбленими дверима відповідали стилю. Орнаменти були створені за ескізами Миколи Самокиша. Проте ці композиції слугували лише фоном для створення Сергієм Васильківським панно - повторення його картини *“Козача левада”*. На іншій стіні був намальований портрет Т.Г.Шевченка. Це був справжній храм мистецтва¹⁰.

Сергій Прокопович брав активну участь і в загальноукраїнських мистецьких акціях. Знаний фахівець, він був членом журі з розгляду проектів спорудження пам'ятника Т.Г.Шевченку у Києві¹¹. Проте через непорозуміння між членами об'єднаного комітету щодо місця встановлення пам'ятника він вийшов з його складу¹².

Перебуваючи у Харкові, Тимошенко займався і громадсько-політичною діяльністю. Він був членом української фракції місцевої Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, гласним губернського земства, яке делегувало його на Всеукраїнський з'їзд земств. На I Національному з'їзді Харківщини його обрали товаришем (заступником) голови з'їзду, а згодом - до керівного складу Української Ради Харківщини. З квітня 1917 р. Тимошенко був членом Української Центральної Ради, у листопаді того ж року - головою Селянського з'їзду Слобідської України¹³. Під час повстання проти гетьмана П.Скоропадського, очолюваного Директорією, за наказом №3 Головного отамана усіх військ Української Народної Республіки Симона Петлюри від 17 листопада 1918 р. Тимошенка було призначено губернським комісаром Харківщини¹⁴.

На початку січня 1919 р. Сергій Прокопович залишає Харків і виїздить до Києва за допомогою проти наступу червоноармійських військ. Його наполегливі прохання В.Винниченка про військову допомогу були марними. Невдовзі місто захопили більшовики. Тимошенко уже ніколи не повернеться до Харкова¹⁵. Там залишилося все його майно та архів. Як згадував пізніше його колега по еміграції Іван Шовгенів, у 1921 р. після обшуку помешкання Сергія Прокоповича чекісти вивезли на двох вантажівках невідомо куди все, що стосувалося його конструкторського бюро-майстерні разом з архівами, які містили в собі усі копії проектів та іншу важливу документацію. Серед них були й усі роботи з українського архітектурного стилю - результат 12-річної праці Тимошенка. Професор Харківського університету Микола Сумцов, незважаючи на важкий стан здоров'я, ходив по всіх установах, розшукуючи ці роботи. Але даремно, бо чекісти захопили те разом з цінним майном, і нічого не пощастило повернути¹⁶.

З 1919 р. Тимошенко працював старшим інспектором залізниць Міністерства шляхів. Він займався евакуацією, реевакуацією та відбудовою залізниць у смузі військових дій Армії УНР. Перебуваючи у Києві, став одним з ініціаторів створення Українського архітектурного інституту. 27 серпня 1919 р. Сергій Прокопович очолив Міністерство шляхів УНР. Як згадував тогочасний голова уряду Ісак Мазепа, при евакуації уряду з Кам'янця у листопаді 1919 р. на чолі одного з трьох потягів з

урядовцями стояв Тимошенко¹⁷. У 1920-1921 рр. він входив до складу урядів В.Прокоповича та А.Лівицького¹⁸. У липні 1920 р. брав участь у переговорах та підписанні угоди між урядами Української Народної Республіки і Республіки “Кубанський край” про визнання незалежності обох українських держав і співробітництво та взаємодопомогу між ними. Разом з армією УНР та урядом пройшов важкий шлях Другого зимового походу аж до останнього бою під м.Базар. Нагороджений Хрестом Симона Петлюри¹⁹. Під час роботи в уряді неодноразово бував у Варшаві²⁰. На початку 1921 р., коли С.Петлюра з метою вдосконалення керівництва армією створив Вищу Військову Раду, від уряду в її роботі брав участь і Тимошенко²¹.

З 1921 р. Сергій Прокопович перебував в еміграції у Польщі. Проживаючи у Львові, займався реалізацією архітектурно-інженерних проектів, будував церкви і будинки цивільного призначення у Східній Галичині і на Волині. Він виготовив проекти церков на Знесінні, Клепарові, Левандівці у Львові, у Мразниці поблизу Борислава і Брониках на Волині, монастиря Студитів у Зарваниці. Для Львова виконав кілька проектів громадських і приватних архітектурних комплексів, зокрема розробив проекти найбільшого в місті готелю та садиби Теплиця по вулиці Потоцького, план перебудови Національного музею, а також спроектував комплекс будинків для маєтку Підгірського на Волині²². Проживаючи у Львові, працював спочатку в архітектурному бюро “Ян Левінські”, потім - у бюро “Польського будівельного товариства”²³. На початку 20-х років у місті виник Гурток українських пластиків, який проводив академічні засідання з викладами на мистецькі теми, організовував виставки. В його заходах брали участь, поряд з С.Тимошенко, такі відомі митці, як П.Холодний, О.Новаківський, В.Січинський та інші.²⁴

Перебуваючи в еміграції, Сергій Прокопович намагався передати свій великий практичний досвід у галузі архітектури і будівництва молодому поколінню. Вірогідно, за порадою старшого брата, який на початку 20-х років перебував у Загребі, архітектор звернувся до професорської ради Загребського політехнікуму у справі працевлаштування до цього вищого навчального закладу. Заочно його обрали асистентом кафедри будівництва²⁵.

Проте викладати фахові дисципліни Сергію Прокоповичу довелося в Українській господарській академії (УГА) в Подєбрадах (Чехословаччина). У січні 1923 р. рішенням професорської ради вузу його обрали доцентом (розпочав роботу на посаді доцента лише з 5 січня 1924 р.), 1925 р. - професором кафедри будівництва, деканом інженерного факультету. Неодноразово його кандидатуру висували на виборах ректора. Нарешті, наприкінці червня 1927 р. він очолив УГА. “Обрання проф. Сергія Тимошенка Ректором Академії, - згадував лектор цього вузу О.Козловський, - сталося в роки критичної ситуації школи у 1927-1928 рр., коли під впливом економічної кризи чеська влада під тиском парламенту почала редукацію державних видатків, що відбилося на бюджеті Академії. Треба було взяти енергійних заходів, щоб врятувати школу. Тут очі всіх звернулися на проф. С.Тимошенка. Він дійсно повів енергійну підготовну працю для здобуття дозволу на впис нових студентів”²⁶.

Проте ці кроки ректора не зустріли прихильності з боку чеської влади. 1928 р. Тимошенка знову обрали ректором, але міністр хліборобства ЧСР відмовився затвердити цей вибір. З 1929 р. Сергій Прокопович очолював кафедру водно-санітарної техніки. Наступного року він залишив академію, прийнявши напередодні польське громадянство. За час роботи в УГА професор обирався до складу Академічного і Благодійного комітетів вузу²⁷.

С.П.Тимошенко. Фото 1927 р.

С.П.Тимошенко серед професорів та студентів Української господарської академії.
Подєбради. 1928 р.

Чеський період життя Тимошенка виявився плідним на науково-педагогічній ниві та у фаховій діяльності. Відомо, що Сергій Прокопович здобув в УГА репутацію здібного лектора. Його лекції викликали зацікавлення не лише у студентів, але і у колег. *“На теоретичних годинах з будівництва та технології будівельних матеріалів, - згадували колеги, - професор С.Тимошенко подавав таку силу прикладів із своєї багатой і цікавої практики, що теорія переставала бути сухою”*²⁸.

На заняттях Сергій Прокопович загострював увагу майбутніх інженерів на специфіці фахової роботи в Україні, сподіваючись, що його учні з часом прислужаться визволеній Батьківщині. Колеги по академії згадували, що Тимошенко *“був захоплений українським стилем і передавав студентам не лише любов до нього, але й розуміння впливу його краси для української духовної культури. Тому лісові будинки мали бути побудовані в повній гармонії з природною красою українського лісу”*²⁹. Завдяки УГА вийшла друком його праця *“Будівельні матеріали, їх властивості, досліди та виготовлення”* (Подебради, 1924, 236 с.).

Працюючи в академії, професор одночасно викладав архітектуру у Студії пластичного мистецтва в Празі, що була заснована наприкінці 1923 р. Українським товариством пластичного мистецтва. Заходами Студії щорічно влаштовувалися виставки. Перша з них відбулася у жовтні-листопаді 1924 р. На ній були представлені роботи професорів Студії І.Кулеця, С.Мака, І.Мозалевського, К.Стаховського, С.Тимошенка. Цій виставці було присвячено спеціальне ілюстроване видання - альбом *“Сучасне українське мистецтво. Ч.1. Група Празької Студії”* (Прага, 1925) українською і французькою мовами³⁰.

Поза роботою у навчальних закладах Сергій Прокопович щодня допізна займався проектуванням церков, музеїв, народних домів, шкіл, невеликих архітектурних об'єктів, які знайшли втілення у Чехії та Галичині, зокрема, за його проектом в українському стилі виготовлено вулики для пасіки *“Товариства українських пасічників при УГА”*³¹. Сергій Прокопович належав до УСДРП, яку очолював в еміграції І.Мазепа. Поряд з такими відомими науковцями, як Д.Антонович, Д.Дорошенко, архітектор брав участь у культурно-освітніх заходах партії. На одній з них виголосив доповідь про українську архітектуру³². У 1928 р. заходами Українського республікансько-демократичного клубу у Празі для членів української колонії в Подебрадах щонеділі влаштовувалися лекції з різних галузей українознавства. Так, у березні і квітні Сергій Прокопович двічі виступив на тему *“Українське мистецтво: будівництво”*³³.

У 1930 р. Тимошенко переїхав до Луцька, що був на той час центром воєводства. Ним було спроектовано кілька церков, складів, понад 40 цивільних споруд на Волині, відновлено в українському стилі Братську церкву у Луцьку. І понині згадують добрим словом автора проекту церкви в українському стилі на 1000 парафіян у с.Гораймівка, нині Маневицького р-ну Волинської обл.³⁴ Окремі роботи архітектора знайшли схвалення польської влади. Його проекти хуторів, овочевих складів були рекомендовані Міністерством землеробства для поширення по всій країні. Тимошенко був радником Луцької міської ради, активним членом місцевих Церковного братства і Товариства Лесі України, Гуртка діячів українського мистецтва у Львові, мистецького товариства українських емігрантів *“Спокій”* у Варшаві³⁵.

Українська наукова громадськість в еміграції відзначила здобутки архітектора на ниві професійної діяльності. Так, на II Українському науковому з'їзді, що відбувся 1932 р. у Празі, професор І.Грабина звернув увагу на те, що у справі міського будівництва і забудови сіл та хуторів Тимошенко поєднує стародавні форми українського бароко та елементи українських архітектурних форм сільського будівництва з формою куба. Іншу частину його діяльності *“складає розроблення раціональної, в національному дусі,*

забудови українських сел і хуторів на засадах пристосовання модерних вимог санітарії, гігієни та агротехніки до місцевих звичаїв та умов українського життя”³⁶. Сергій Прокопович займався і громадсько-політичною діяльністю. Від Волині він обирався депутатом (послом) до вищої (Сенат) і нижчої (Сейм) палат польського парламенту³⁷.

Найважчими у житті Тимошенка стали 1940-1946 рр. Війна змусила його назавжди залишити Україну. 1943 р. він виїхав з Луцька. Виснажливо працював. Ці роки Сергій Прокопович згодом охарактеризував як найважчу смугу свого життя. “Опісля, - писав Тимошенко, - ми вже, як осінній лист, покотились по вітру: Перемишль, Львів, Далмація, Загреб, Грац, Більськ, Прага, Карлсбад і в 1945 році приплентались до Гейдельбергу, де просиділи рік і вже думали, що не відостанемося на поверхню”³⁸.

Якось знову опинившись у Празі, Сергій Прокопович потрапив до міської бібліотеки, де українські емігранти відзначали річницю Т.Г.Шевченка. Учасник цієї події В.Іваніс згадував: “Між ними вразила фігура проф. С.П.Тимошенка, художавого, як з хреста знятого. В.М. ніколи його ще таким не бачив. Підійшов і запитав, що з ним, хворів довго чи що? Одержав відповідь, що то його так приправила праця в технічній німецькій організації Тодта”³⁹. З часом митець опиняється у кількох таборах для переміщених осіб.

У 1946 р. за сприяння молодшого брата Володимира Прокоповича він переїхав до США. Останні роки життя провів у Пало-Альто в Каліфорнії. Незважаючи на підірване тяжкими поневіряннями під час війни здоров'я, Сергій Прокопович займався архітектурними студіями. Він спроектував кілька церков, надгробних пам'ятників для Канади, Аргентини, Парагваю.

6 липня 1950 р. С.П.Тимошенко помер від серцевого нападу.

Відомий архітектор залишив багату творчу спадщину - понад 400 різноманітних будівель, архітектурних комплексів, малих архітектурних форм, в тому числі надгробну плиту на могилі Симона Петлюри у Парижі. Ця культурна скарбниця потребує всебічного вивчення і висвітлення. Сподіваємося, що певні лакуни у біографії архітектора і митця, викладача і науковця, політика і громадського діяча Сергія Прокоповича Тимошенка невдовзі будуть ліквідовані.

¹Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - Нью-Йорк, 1959. - С.65-66.

²Чепелик В.В. Харьковський центр пошуку своєобразя архітектури початку ХХ в. // Строительство и архитектура. - 1989. - №10. - С.17-22; Він же. Український стиль в архітектурі школи // Освіта. - К., 1994. - 16 лютого. - С.8-9; Він же. Теоретична спадщина українського архітектурного модерну // Архітектурна спадщина України. - Вип. 1. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування. - К., 1994. - С.163-180; Лебедев Г. Український архітектурний стиль (середина ХІХ-80-ті роки ХХ ст.) // Київська старовина. - 2000. - №3. - С.81-100.

³Власенко В.М. Забутий архітектор Сергій Тимошенко // Сумська старовина. Зб. наук. праць. - Суми, 1996. - С.17-20; Він же. “Як осінній лист по вітру...” // Наука і суспільство. - К., 1996. - №11/12. - С.14-16; До біографії С.П.Тимошенка. Передмова, переклад і коментарі В.М.Власенка // Сумська старовина. - 2001. - №VII-IX. - С.96-103; Власенко В.М. Тимошенко Сергій Прокопович // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. 2-ге видання, доповнене і перероблене. - Суми, 2004. - С.461-462.

⁴Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України). - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.7, 32.

⁵Там само. - Арк.7; Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - Нью-Йорк, 1959. - С.65-66.

⁶Більш детально про український архітектурний модерн початку ХХ ст. див.: Чепелик В. Теоретична спадщина українського архітектурного модерну // Архітектурна спадщина України. - Вип. 1. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування. - К., 1994. - С.163-180; Лебедев Г. Вказ. праця. та інш.

⁷ЦДАВО України. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.2, 8; Чикаленко Євген. Щоденник (1907-1917). У 2-х т.: Документально-художнє видання. - К., 2004. - Т.1. - С.274.

⁸Див.: Украинский архитектурно-художественный отдел при Харьковском литературно-художественном кружке // Украинская жизнь. - М., 1913. - №1. - С.119-120; Чепелик В. Відділ митців, яким

пишались харків'яни // Прапор. - Х., 1976. - №8. - С.107-108; Ясевич В.Е. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков. - К., 1988. - С.143; Чепелик В.В. Харьковский центр поиска своеобразия архитектуры начала XX в. // Строительство и архитектура. - 1989. - №10. - С.17-22; Він же. Український стиль в архітектурі школи // Освіта. - К., 1994. - 16 лютого. - С.8-9.

⁹Третья очередная выставка украинского архитектурно-художественного отдела Харьковского литературно-художественного кружка // Украинская жизнь. - М., 1915. - №2. - С.81-84.

¹⁰Чепелик В. І оселя, і храм, і фортеця // Родослав. - К., 1992. - №23-24. - С.12.

¹¹На Украине и вне ее. В Шевченковском комитете // Украинская жизнь. - М., 1913. - №3. - С.76; Украинский худож.-архитектурный отдел харьковского лит.-худ. кружка // Там же. - №4. - С.85; Чикаленко Євген. Щоденник (1907-1917). У 2-х т.: Документально-художнє видання. - К., 2004. - Т.1. - С.253.

¹²Собрание шевченковского объединенного комитета // Украинская жизнь. - М., 1913. - №3. - С.81.

¹³Дорошенко Дмитро. Історія України, 1917-1923. В 2-х т.: Документально-наукове видання / Упоряд. К.Ю.Галушко. Т.1. Доба Центральної Ради. - К., 2002. - С.66, 69; Визвольні змагання очима контррозвідника. (Документальна спадщина Миколи Чеботаріва): науково-документальне видання / Вст. стаття: В.Сідак. - К., 2003. - С.70-71, 78.

¹⁴Земське діло. - Х., 1918. - 28 листопада. - С.2; Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.66.

¹⁵Чикаленко Євген. Щоденник (1907-1917). У 2-х т.: Документально-художнє видання. - К., 2004. - Т.2. - С.209.

¹⁶ЦДАВО України. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.41.

¹⁷Мазена І. Україна в огні й бурі революції. - К., 2003. - С.312.

¹⁸Верстюк В.Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення: хронологічний довідник. - К., 1995. - С.303, 310-311; Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника. - К., 2004. - С.338.

¹⁹Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.66.

²⁰Чикаленко Євген. Щоденник 1919-1920 / За ред. В.Верстюка та М.Антоновича. - К.-Нью-Йорк, 2005. - С.513-514; Мазена І. Україна в огні й бурі революції. - С.420, 424.

²¹Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. - К., 2001. - С.411.

²²Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.66.

²³Власенко В.М. До біографії С.П.Тимошенка // Сумська старовина. - 2001. - №VIII-IX. - С.102.

²⁴ЦДАВО України. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.2; Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома війнами. - Ч.1. - Прага, 1942. - С.308.

²⁵ЦДАВО України. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.6; Тимошенко С. Воспоминания. - К., 1993. - С.203.

²⁶Козловський О. Творці національної політехніки // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. Подєбради, 1922-1935 і Український Технічно-Господарський Інститут. Подєбради-Регенсбург-Мюнхен, 1932-1972. - Нью-Йорк, 1972. - С.84.

²⁷ЦДАВО України. - Ф.3795. - Оп.1. - Спр.581. - Арк.1.

²⁸Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.66-67.

²⁹Прохода В. Лісовий відділ Агрономічно-лісового факультету УГА // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р., Подєбради, 1922-1935 і Український Технічно-Господарський Інститут. Подєбради - Регенсбург - Мюнхен, 1932-1972. - С.53.

³⁰Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома війнами. - Ч.1. - Прага, 1942. - С.190.

³¹Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.68.

³²Іваніс В. Стежками життя (Спогади). - Кн. V. На чужині. - Новий Ульм, 1962. - С.40.

³³ЦДАВО України. - Ф.4376. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.129зв.

³⁴Поліщук В. Храм будували усім миром // Волинь: незалежна громадсько-політична газета. Електронне видання: <http://volyn.com.ua/?rub=5&article=3&arch=207>.

³⁵Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.67-68.

³⁶Український науковий з'їзд у Празі. - Прага, 1934. - С.76.

³⁷Brzoza Cz. Ukraińska reprezentacja parlamentarna w II Rzeczypospolitej // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Краківські українознавчі зошити. - Т.І-ІІ. - 1992-1993. - Krakow, 1993. - S.165; Власенко В.М. До біографії С.П.Тимошенка. - С.96-103.

³⁸Професор Сергій Тимошенко // Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922-1935. - С.68.

³⁹Іваніс В. Стежками життя (Спогади). - Кн. V. На чужині. - С.272.

There are investigated Serhiy Tymoshenko's lifeline, social and political, scientific and pedagogic activity in the first half of the XX cent., which hasn't been viewed in historiography yet. As an engineer, architect, professor, Minister of Communications of Ukrainian People Republic during the Directoria period he made a great contribution to the fight for independence of Ukraine.